

2. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / Вибрані твори: в 5 т./ В.О. Сухомлинський.– К.: Рад. шк., 1977.– Т. 3.
3. Савченко О.Я. Модернізація початкової освіти: діалог з В.О. Сухомлинським// О Савченко// Початкова школа. – 2018.– № 9. – с. 1–6.

Мартиненко Валентина Олександрівна,
*провідний науковий співробітник
відділу початкової освіти імені О.Я. Савченко
Інституту педагогіки НАПН України*

УМІННЯ ПРАЦЮВАТИ З ПІДРУЧНИКОМ ТА ДИТЯЧОЮ КНИЖКОЮ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ УМІННЯ ВЧИТИСЯ.

Уміння працювати з підручником належить до універсальних, оскільки зміст, структура, методичний апарат до текстів різних видів, ілюстративний компонент передбачають застосування раціональних способів дій, що потрібні для роботи з будь-яким підручником як різновидом навчальної книжки.

Воно формується впродовж усієї початкової школи і розвивається на подальших етапах навчання.

За О.Я. Савченко, у початкових класах це уміння передбачає:

- обізнаність учнів із основними елементами побудови навчальної книжки (назви і призначення основних елементів підручника: обкладинка, форзац, титульна сторінка, корінець, зміст (перелік) розділів, їх розташування на відповідних сторінках);
- орієнтацію в структурі змісту підручника;
- правильне користування умовними позначеннями, у т.ч. (відомості про сигнали-символи, шрифтові й кольорові виділення у тексті);
- уміння працювати з різними видами текстів (художніми, інформаційними, медіатекстами);
- засвоєння алгоритмів виконання основних навчальних дій, які стосуються опрацювання змісту підручника відповідно до специфіки навчального предмета (визначення структури тексту, як виразно прочитати, як скласти план, загадку, як створити афішу, обкладинку тощо);

- володіння прийомами опрацювання ілюстративної частини підручника (колаж, малюнки, репродукції картин, світлини обкладинок книжок, журналів, схеми, портрети письменників, дитячі малюнки тощо); [1, с. 104–105].

О.Я. Савченко наголошувала, що у сучасних підручниках для молодших школярів мають бути передумови для їх системної підготовки до самонавчання.

У створених нею лінійці підручників «Літературне читання» для учнів 2–4 класів розроблено систему предметних і міжпредметних завдань діяльнісного типу, що передбачають формування всіх зазначених складників уміння працювати з підручником: від орієнтації у зовнішніх елементах книги до прийомів, що сприяють усвідомленому опрацюванню її змісту.

Особливістю цієї системи є її комплексний характер: вона виходить за межі предмета літературне читання і передбачає виокремлення у взаємозв'язку з іншими предметами тих знань, умінь і цінностей, які, з одного боку, посилюють якісні характеристики читацької компетентності учнів, з іншого, мають загальнонавчальний (метапредметний) характер.

Олександром Яківною запроваджено спеціально сконструйовану систему вправ і завдань, які націлюють вчителя на формування у дітей елементів структури читацької компетентності відповідно вимог до навчальних досягнень учнів за кожною змістовою лінією і темою. Абсолютна більшість завдань, на противагу репродуктивним завданням, має проблемно-пошуковий, розвивальний, творчий характер. Оволодіння ними сприяє широкій орієнтації учнів у різних предметних сферах, розвитку позитивної мотивації навчання, формуванню ключової компетентності – умінню вчитися.

Від класу до класу простежується ускладнення прийомів читацької діяльності школярів: поступове збільшення питомої ваги завдань на поглиблене розуміння змісту прочитаного, встановлення причиново-наслідкових зв'язків, усвідомлення мотивів вчинків персонажів, порівняння, розрізнення творів за жанровими ознаками, тематикою, авторською приналежністю, інтерпретація та узагальнення текстової інформації, обґрунтування власних суджень, розуміння авторської позиції, сприймання твору у єдності його змісту і форми. (Наприклад, «Що привернуло увагу письменника?», «Як авторка передала своє ставлення до...?», «Як автор передає нам свої почуття...?», «Проглянь текст. Що переважає в ньому: описи чи роздуми автора?»).

Крім базової технології – поетапного формування змісту творів, у методичному апараті підручників втілюється технологія клективної, групової, парної роботи учнів. Важлива особливість цієї технології – імпульс до комунікації – міжособистісної взаємодії учнів, а також діалогової взаємодії

з текстом, автором, його героями (рубрики: «Попрацюйте разом!», «Попрацюйте в парі!», «Поміркуйте разом!», «Будьте дослідниками!»; вправи: «Поставте одне одному запитання...» «Обміняйтеся думками», «Підготуйте інсценізацію.» «Підготуйтеся розіграти діалог», «Прочитай звернення автора до лісу так, ніби говориш зі своїм другом», «Про яке своє найбільше бажання розповів поет?», «Прочитай так, щоб слухачі відчували твоє ставлення до зображеного» та ін. Такі завдання з точки зору організації навчальної взаємодії учнів слугують основою для технології побудови уроків різних типів.

Уміння працювати з підручником передбачає також аналіз та усвідомлене сприймання змісту ілюстративного матеріалу, який виконує функції доповнення тексту, а також виступає самостійним носієм інформації у кожній навчальній книзі. Наголошуючи на актуальності переосмислення провідних функцій підручника школи першого ступеня (інформаційної, розвивальної, виховної, мотиваційної) і пошуку нових, О.Я. Савченко ще у 2012 році вважала за доцільне виокремити ілюстративну функцію підручника, обґрунтовуючи це «активним поширенням у XXI столітті знакової інформації, ущільненням словесної інформації засобами візуалізації, а також потребою переходу від переважання супровідного ілюстрування епізодів текстів до розвивально-стимульовального, що сприяє більш дієвому впливу зображеного на мотивацію читання і розвиток дітей» [2, с. 209].

Це підвищує розвивальні можливості підручників щодо формування у школярів важливих умінь співвідносити текстову і позатекстову інформацію у процесі повноцінного сприймання змісту тексту, поглибленого проникнення в емоційну тональність твору, цілісного сприймання художніх образів.

Важливий акцент у творчому доробку Олександри Яківни зроблено на формуванні в учнів умінь самостійно працювати з дитячими книжками, журналами. Для уроків роботи з дитячою книжкою, сімейного читання нею створено низку навчальних посібників для школярів 2–4 класів «Я люблю читати», а також посібник «Моя домашня читальня». Вони покликані розширити простір дитячого читання, а також сприяти формуванню таких важливих читацьких прийомів: розрізнення дитячих книжок за жанрово-тематичними ознаками, типом видання (книжка-твір, книжка-збірка, довідник, словник тощо), прогнозування ймовірного змісту читання з опорою на заголовки, ілюстративний та довідково-інформаційний апарат; прийомів самостійного вибору потрібної книжки; умінь висловлювати емоційно-оцінні враження щодо змісту прочитаного, складати короткий відгук на прочитане та ін. Оволодіння такими практичними вміннями, способами діяльності

з дитячою книжкою дають змогу школярам переважно самостійно розв'язувати завдання, які становлять сутність самостійної читацької діяльності.

Отже, змістове наповнення, апарат орієнтування, організації засвоєння знань, умінь, навичок, способів діяльності, ілюстративне забезпечення підручників, навчальних посібників, створених О.Я. Савченко на засадах діяльнісно-результативної освіти, мають потужний потенціал для виховання позитивних особистісних якостей дитини-читача, розвитку відповідних ключових і предметних компетентностей, серед яких чільне місце належить умінню вчитися.

Американський науковець Бозер Ульріх у своїй книжці «Як навчитися вчитися» так схарактеризував зазначену ключову компетентність: «Уміння вчитися — наш головний інструмент виживання, один з найважливіших талантів сучасної епохи. Це уміння повинно домінувати над всіма іншими. Якщо ви будете знати, як вчитися, ви зможете навчитися практично всього» [3, с. 4].

Використані джерела

1. Савченко О.Я. Уміння вчитися — ключова компетентність молодшого школяра. Посібник. К.: Педагогічна думка, 2014. 176 с.
2. Савченко О.Я. Концепція нового підручника «Літературне читання» для початкової школи. Проблеми сучасного підручника: зб. наук, праць. К.: Педагогічна думка. 2012. Вип. 12. С. 207–213.
3. Бозер Ульріх. Як навчитися вчитися: Альпіна паблішер Україна. 2017. 90 с.

Мартиненко Світлана Миколаївна,

*проректор з науково-педагогічної діяльності
ПЗВО «Київський міжнародний університет»*

ЖИТТЄВО-ГУМАНІСТИЧНІ ОРІЄНТИРИ ТА ОСВІТНІ ЦІННОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ О.Я. САВЧЕНКО

Перші Всеукраїнські педагогічні читання «Олександра Яківна Савченко. Уроки співпраці і спілкування», які відбулися в листопаді 2021 року, відкрили першу сторінку безкінечної в часі та просторі книги про Велику Людину, Вчителя, Науковця, Особистість...[1]. Друге зібрання одnodумців, колег, послідовників, учнів і просто небайдужих людей, які глибоко шану-